

МОРАЛНО-АСКЕТСКО УЧЕЊЕ СВ. НИЛА СИНАЈСКОГ

(наставак)

УЧЕЊЕ О МОНАШТВУ

А. Принцип, дефиниција и фактори монаштва. — Целокупан морални систем св. Нила добија свој прави смисао и значај, а такође и пуну примену, у његовом учењу о монашком животу. Јер монаштво, као животни принцип, састоји се у томе да се као једини циљ живота постави изграђивање унутрашњег ја, тј. уништавање грешних склоности или „свлачење старог човека с делима његовим и облачење новог, који се обнавља по обличју Онога, Који га је саздао“ (Кол.

¹ Šanda, Die Bücher der Könige. II. Münster i. W. 1912, 305. (Nikel, Bibelkommentar).

² Benzinger, Die Bücher der Könige, 1899 стр. 189 (Marti; Bibl. Handkommentar), Lehman-Haupt, о. с. 107.

³ Winckler, Untersuchungen, 47, Šanda, о. с. 307. Guthe, 327 Kittel о.с. 380.

3, 9–10). Процес поступног обнављања и препорођавања врши се кроз хришћанске врлине, путем усвајања савршенства богоподобја. По учењу св. Нила љубав према идеалном монаштву и наклоност према њему, као савршенијем начину живота, својствени су људима. Јер, „по некаквој природној тежњи, човечја душа предаје се прекрасном“.¹ „Сви су хришћани обавезни“, вели св. Нил, „да живе према монашком образцу“,² пошто се право монаштво показује као „анђеоски живот“, који „својом чистоћом претвара земљу у небо“.³ Али практично остваривање монашких идеала могао је да прими на себе само мали број људи. Мало ко може да се уздигне изнад светских брига, да напусти бурни светски живот и толико да заволи монаштво, да би се могао ставити изван животних брига.⁴ Човек пак, који је пошао потпуно за еванђелском истином, прима на себе монашке завете, јер долази до сазнања о ништавности свега земаљског, и одриче се од свих светских блага ради виших, моралних интереса. У томе одважном удаљавању од света и узимању на себе монашког подвига, ради реализације хришћанских идеала, састоји се у главном и позитивно решење највећег животног питања. Због тога св. Нил и назива монаштво „истинском философијом“ (ἀληθινῆ φιλοσοφία).⁵

Полазећи од овог назива св. Нил даје у своме трактату „De monastica exercitatione“ кратку, но веома дубоку, дефи-

¹ Oratio In Albianum col. 697 c.

² Liber de monastica exercitatione cap. IV, col. 721 D. Пре св. Нила сличну мисао исказао је преподобни Макарије Египатски. У својој 19 беседи он каже између осталог: „Онај који хоће да приђе Господу, да се удостоји вечног живота... тај мора, пре свега, јако да поверује у Њега и... да се потпуно одрекне од света (ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ κατὰ πάντα) Migne g. s. t. 34 Hom. XIX col. 641 D–644 A,

³ Oratio in Albianum col. 700 A и col. 704 B.

⁴ Liber de monastica exercitatione cap. IV, col. 721 D–724A.

⁵ Epist. lib. III, CXXII, col. 440 C. Сличан назив за монаштво налази се често у патристичкој литератури. Тако на пример св. Григорије Ниски дефинише монаштво као φιλοσοφία ὑψηλή (Migne gr. s. t. 45, col. 56 A), Григорије Назијанзин, описивајући начин живота монаха, назива их χορὸς φιλόσοφος (Migne gr. s. t. 35, oratio XIX p. 16, col. 1061 D). Исто тако сличне изразе налазимо и код св. Јована Златоустог (Migne gr. s. t. 48 De sacerdot. lib. III, p. 17, col. 656), св. Василија Великог (Migne gr. ser. t. 31. Constitutiones monasticae, prooemium, col. 1321 A), С о з о м е н а (Historia ecclesiastica lib. I, cap. XII, col. 892 A) и код других.

ницију монаштва. Монаштво или „љубав према истинској мудрости“, каже он, „јесте исправљање владања, удружено са правим Богопознањем“. (Φιλοσοφία γὰρ ἐστὶν ἡθῶν κατόρθωσις μετὰ δόξης τῆς περὶ τοῦ ὄντος γνώσεως ἀληθοῦς).¹

Као допуна те дефиниције, како с правом примећује Degenhart, служи једно место из трактата ad Eulogium, где св. Нил вели: „Достојан је похвале онај човек који је тако спојио делатност са знањем, да се из оба ова извора на-тапа душевна њива и да расту врлине. Јер знање (γνωστική) уздиже умну способност до сазерцавања најсавршенијег, а делатност (πρακτική) умртвљује удове, који су на земљи, блуд, нечистоту, страст, злобу, злу жељу (Кол, 3, 5).² На тај начин св. Нил карактерише суштину и главне факторе монашког живота појмовима πρακτική (делатност) и γνωστική (знање). Реч πρακτική дефинише спољашњи аскетски живот, који се јавља само као неопходно средство за унутрашње морално очишћење и припремање за γνωστική, тј. за стално разумевање циља монашког подвига. Тај циљ опет састоји се у непрекидној тежњи ка богоопштењу и најприснијем сједињењу с Богом.

Б. Оснивач монаштва и први његови следбеници. — По учењу св. Нила оснивач (ἀγωνοθέτης)³ монаштва је сам Исус Христос, „Који је и делом и речју показао право љубомудрије (τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν).⁴ Он је први Својим животом прокрчио пут ка монаштву и показао узор чистог живота (πολιτείαν καθάραν), узносећи се душом увек изнад телесних страсти. А када је промислитељски план спасења људи (οἰκονομουμένη σωτηρία) затражио од Њега и живот Он га није штедио Својим личним примером Исус Христос нас учи, да су људи, који теже правом богомудрију, обавезни да се одрекну од свега пријатног у животу и да проводе време у подвигу, да би, побеђујући тело, владали над страстима. Следујући за Христом, они не треба много да цене сам свој живот, већ да га радо дају да би се показала врлина.⁵ Први следбеници

¹ De monastica exercitatione cap. III col. 721 B.

² Tractatus ad Eulogium cap. XV col. 1112 D — 1113. A.

³ De monastica exercitatione cap. III, col. 721 B.

⁴ ibid. col. 721 C.

⁵ ibid. cap. IV. col. 721 C.

таквог начина живота били су Христови ученици. „Они су имали за свога учитеља саму Премудрост (σοφίαν) — Христа, Који је Сам на делу показао какав начин живота одговара Његовом учењу“.¹ Св. апостоли, остварујући идеал монаштва, подржавали су обрасцу живота, који су усвојили од свога Учитеља. Чим су били позвани на службу, они су се одмах одрешили од свега земаљског. Оставили су своју домовину и родбину, одрекли се имовине и пошли путем мучног и тешког живота. Сносили су све могуће беде, и трпели недостатак чак и у најнеопходним потребама за живот. Али, одолевајући свима препрекама, они су ишли ка означеном циљу и делили често мученички венац свога Учитеља. На тај начин апостоли су подржавали прекрасно Христу Спаситељу у свему и својим животом дали узор најбољег хришћанског живота.² Сви хришћани су позвани да следују Христовом и апостолском животу, али сви не налазе у себи силе да раскину земаљске везе, које их везују. Улога апостола у делу реализације хришћанских идеала прелази после њих на ужи круг хришћана, на монахе. Само међу монасима, који су се уздигли над светском сујетом, могу се наћи следбеници апостолске врлине.³ Св. Нил слика, даље, живот првих монаха светлим бојама. Њихов начин живота јавља се као идеал монаштва уопште. Они су претпостављали сиромаштво — богатству и, избегавајући сва земаљска задовољства, заменили су раскошну и пробрану храну најпростијом и тиме спречили распаљивање и јачање страсти у својој души. Тога ради они су се одрекли раскошних хаљина (ἐνδυμάτων μαλακῶν) и облачили се само у просту, неукрашену одећу (λιτῆ καὶ ἀπειριέργῳ στολῆ).⁴ Одбацујући све насладе (τριφῆς καταφρονήσαντες) сматрали су за лудост (ἀφιλόσοφον) оставити старање о небесном, а мислити само на оно што је земаљско.⁵ Они нису знали за приврженост свету, пошто су били изнад људских страсти. Као такви они нису имали судија, ни осуђеника⁶, јер је сваки од њих имао неподмитљивог су-

¹ *ibid.* cap. I, col. 720 A.

² *ibid.* cap. IV, col. 721 D.

³ *ibid.* col. 724 A.

⁴ *ibid.*

⁵ *ibid.*

⁶ *ibid.* col. 724 B.

дију у својој личној савести. У њиховој средини није се дешавало, да се један богати, а други да пропада, да један страда мучен глађу, а други да се предаје прождрљивости. Оскудност и сиромаштво једних поправљани су дарезљивошћу оних који су имали. У узајамном односу првих монаха владала је потпуна једнакост¹. Шта више, може се рећи да у њиховој средини није било једнакости, јер је ова нарушавана њиховим усрдним смирењем. Сваки од њих сматрао је себе за нижег и недостојнијег од другог. Из њиховог срца била је прогната завист, а исто тако и мржња, славољубље и гордост. У односу пак према страстима били су потпуно мртви и неосетљиви (νεκροί τινες ἦσαν, καὶ ἀναισθητοί), тако да су им чак и у сну биле туђе страстне помисли. Они су отклонили од себе све страсти свакодневним трудом и подвизима, а нарочито трпљењем. Утврдивши се у таквом високом духовном стању, монаси су постали светилници, који сијају у тами (ἀπλῶς λύχνοι ἦσαν ἐν σκοτει φαίνοντες), и сјајне звезде, које осветљавају мрачну ноћ живота. Њихов живот претстављао је „небесни начин живота“ (ἐπουράνιος διαγωγή) и показивао свима како се могу избећи страсти и животне бриге и како се може укотвити у њиховој средини као у сигурном пристаништу.²

В. Преимућства хришћанског монашког живота над незнабожачком и јудејском аскетом. — Монаштво, као институција којој је поставио темељ сам Божански Учитељ и Његови апостоли, добија у учењу св. Нила неоспорни ауторитет, нарочити смисао и значај. Генетичка веза монашког живота са животом Спаситеља и Његових ученика даје монаштву дубоки принципијелни основ и унутрашње преимућство над другим нехришћанским начинима аскетског живота. Да би отстранио сумњу оних, који се саблажњавају спољашњом сличношћу хришћанског подвижништва са нехришћанском аскетом, св. Нил даје кратку али изванредну оцену незнабожачке и јудејске аскезе у самом почетку свога опширног трактата посвећеног монаштву³. Пре свега он баца летимичан поглед на постојеће правце у философији. Свакако он има овде у виду следбенике учења Епикуреја, сто-

¹ *ibid.* cap. V, col. 724 B.

² *ibid.* col. 724 CD

³ *Tractatus de monastica exercitatione* col. 720—809.

јика и циника, иако њихова имена не наводи. Према њиховом учењу св. Нил разликује три правца у незнабожачкој етици. Првој струји припадали су они философи, који су се јављали као глумци на позорници, украшени несвојственом туђом маском. Они су носили само име философа, а у самој ствари били су потпуно лишени праве љубави према мудрости. Њихова се философија састојала у старом огртачу, у бради и палици (ἐν τῷ τρίβωνι, καὶ τῇ ὑλήνῃ, καὶ τῇ βακτηρίᾳ).¹ О моралној чистоћи њиховог унутрашњег живота не може се уопште говорити. Они су се много старали о своме телу, потпуно су зависили од својих страсти, робовали су своме стомаку, „са похлапношћу, слично псима, тражили су раскошне столове“.² Дозвољавали су грубе насладе, и то су сматрали за природно. У њиховим душама утврђивале су се и развијале све страсти, а нарочито гњев и славољубље. Они нису знали да прави филозоф, пре свега треба да буде слободан од страсти. Потпуна зависност од њих гора је и од самог телесног ропства. Јер, ако је који од робова живео у својој унутрашности како треба, ништа му нису могли нашкодити робовање и спољашња зависност од других људи. Кома су пак господари (δεσπόταις) страсти, тај ће, служећи насладама (ἡδοναῖς), изазивати само смех и бити изложен срамоти.³ У другу групу св. Нил је уврстио оне философе који се, као и први, нису старали о практичном (τῆς πράξεως)⁴ примењивању свога моралног учења у животу, иако су се интересовали питањима логике и философије. Они су испитивали најтеже проблеме, размишљали о веома озбиљним апстрактним питањима и често су говорили о ономе, што се не може доказати. Поносили су се знањем о небу, о величини сунца и о кретању звезда. Понекад су покушавали да износе своје мисли чак и о богословским темама, иако су у своме животу били „гори од свиња, које се ваљају у блату“.⁵ Трећој групи незнабожачких философа припадају они, који су се старали да остваре практички своје погледе и спроведу своје учење у личном животу. Али њихову делатност

¹ De mon. exer. cap. I, col. 720 A.

² ibid. 720 B.

³ ibid.

⁴ ibid. cap. II, col. 720 B.

⁵ ibid. col. 720 C.

св. Нил сматра гором и нижом од делатности других незнабожачких философа, пошто су се они старали за ништавну земаљску славу и људске почести. Примали су на себе многе тешке подвиге само ради тога, да би добили јефтину и ништавну земаљску награду. Природно је, да њихов аскетски подвиг не налази код св. Нила ни најмањег одобравања. Стално ћутање, храњење травом, одевање у примитивну одећу, живот у бурету и све то без очекивања макакве награде после смрти, горе је од сваке лудости (πάσης ἀνοίας ἐστὶν ἐλέκειναι).¹

Окарактерисавши незнабожачке философе, св. Нил прелази на критику јудејске аскезе. Следбеници подвижничког живота у јудејству били су потомци Јонадавови, који су живели стално у шаторима, уздржавали се од вина и од сваке раскоши. Они су се задовољавали веома оскудном храном, и своје бриге ограничавали насушном телесном потребом. Главну пажњу су обраћали на морално васпитавање и проводили су време у духовним размишљањима (θεωρία), због чега су и добили назив јесеји.² По њиховом мишљењу философски циљ достићи ће се потпуно, када не буде никакве противуречности између дела и завета (οὐδαμοῦ τῶν πραγμάτων διαραχόμενων τῷ ἐπαγγέλματι).³ Али сви њихови подвизи и напори, по учењу св. Нила, узалудни су због тога, што су се одрекли Оснивача истинске филозофије и Делитеља награда. „Какву корист имају“, пита он, „од подвига и тешких борби, када су одбацили Христа, оснивача истинског подвижништва?“ (ἀγωνοθέτην Χριστόν).⁴ Аскетски живот, по мишљењу св. Нила, има свој смисао и значај само у светлости Христовог учења. Јер Он је, својим делом и речју, показао пут истинске филозофије.

НЕОПХОДНИ УСЛОВИ ЗА УСПЕШАН МОНАШКИ ЖИВОТ

По учењу св. Нила постоје два главна услова, који су неопходни за монашки живот. То су: 1) одрицање од света и свега земаљског и 2) усамљеност.

¹ *ibid.* cap. II, col. 720 C.

² *ibid.* cap. III, col. 721 A.

³ *ibid.* col. 721 B.

⁴ *ibid.*

1) Одрицање од света и свега земаљског. — Први услов који је неопходан за монашко усавшавање јесте одрицање (ἀποταχή) од света и свега земаљског. Јер, по речима еванђелиста Јована Богослова, све што је у свету јесте жеља тела, жеља очију и светска гордост.¹ Човек треба да се одрекне света да би могао несметано посветити целога себе служењу Богу. Богатство, слава, родбина и друге земаљске везе, треба да су стране души правог подвижника. Занемаривање свега земаљског, које св. Нил нарочито проводи у своме учењу, произилази из његовог општег погледа на земаљски живот човека. „Живот наш, каже он, јесте ноћ, а оно што у њему бива — сан. Ако је тако, онда нашто људима раскош, пита св. Нил, када ће ишчезнути ноћна привиђења? Маштања у сновима показују се ништавним са наступањем дана. Онај који се у сну замишљао богатим, пробудивши се, осетиће да је сиромашак. Онај, који је сањао да је дошао до великог положаја да је стекао много новаца, да је држао чак и сребро у рукама, — у стварности нема ништа од тога. Њему остаје само успомена о својим маштањима у сну, о радосним или жалосним привиђењима, која изазивају у човеку или жаљење за насладом, које се лишио, или радост што је жалост била сан, а не стварност. Слична ће бити слика на крају нашег земаљског живота. „Када се сврши сањање нашег земаљског живота, слично ноћним маштањима, тада ће све земаљско — богатство и сиромаштво, прождрљивост и глад, слава и униженост — изгубити своју вредност. Остаће за једне само весеље, а за друге страх и трепет. И то ће бити достојна награда за све оно, што су учинили у животу“.² „Старање о земаљском“, каже св. Нил, „смета души да се наслађује божанским добрима“.³ Тежња земаљским добрима и привезаност за њих добија код људи значај вишег циља, и чини да се потпуно заборавља, да је потребно стремљење вечним, идеалним и духовним добрима.⁴ Зато је неопходно, да они који приступају подвижничком животу одбаце пре свега све земаљско, као

¹ I Jovanovo 2, 16.

² Oratio il Albianum col. 709 BCD—712 A.

³ De monast. exercit. cap. XVI, col. 740 C.

⁴ ibid. c. LXIII. col. 796 CD.

што свлаче са себе све своје хаљине кад улазе у купатило“.¹ Одрицање од света, по учењу св. Нила треба да се покаже, на првом месту у „потпуном одрицању од имања (τὴν παντελῆ τῶν ὑπαρχόντων ἐπιτάσσειν ἀλόθεσιν)² и сваког богатства“, јер „љубав према мудрости истинито је и право „богатство, а земаљско богатство је беда и сиромаштво“.³ Св. Нил потврђује потребу одрицања од богатства низом примера из Старог и Новог завета. Он позива монахе да следују примеру пророка Јелисеја, који је на први позив свога учитеља — пророка Илије, без икаквог предомишљања, оставио све своје земаљско богатство (дванаест јармова волова 3 Цар. 19, 19–21) и, одрекавши се од света, одмах пошао за својим учитељем. Св. Нил се позива и на Самог Спаситеља, који је саветовао богатом младићу да прода све своје имање (Лк. 18, 22), и новац да разда сиромасима, јер му је богатство главна препрека ка савршеном животу.⁴ И Мојсијев закон о чишћењу прокажених указује, по мишљењу св. Нила, на неопходност одрицања од свега земаљског. „Мојсије је заповедио онима, који желе да се очисте молитвом, да обрију цело тело (Лев. 14, 9), а то симболизира потпуно одрицање од имања“.⁵ Исто тако и монах треба потпуно да се одрекне од родбине, познаника и другова, да би могао да се посвети чистом служењу Богу, треба да их заборави, да се не би никада узнемиравао успоменама о њима“.⁶ Родбину и пријатеље пише св. Нил једноме од својих ученика, треба подвижник толико да заборави, да му ни претставе о њима не нарушавају душевни мир. Зар ти не знаш — каже он — да је јака привезаност за сроднике по телу сатанска мрежа? И зато, ако си већ умро за свет, ако си се одрекао поквареног живота, ако си постао небески војник и ступио у небеско звање и грађанство, онда немаш ничега заједничког са земаљским, па не треба да будеш везан ни за сроднике по телу“.⁷ За потврду ове своје мисли, да је немогуће достићи савршенство

¹ Epist. lib. III, CCCXXII, col. 576 D.

² De monast. exercit. cap. XLIII, col. 773 A.

³ Oratio in Albanum, col. 709 B.

⁴ De monast. exercit. cap. XLIII, col. 773 A.

⁵ ibid.

⁶ ibid. col. 773 AB.

⁷ Epist. lib. III. CCXC, col. 528 A.

без раскидања сродничких веза, св. Нил наводи веома убедљиви библијски пример о преносу Господњег ковчега из Филистеје у пределе Ветсамеса (I Цар. 6, ¹²). Он подвлачи чињеницу, да су краве, упрегнуте у кола, заборавиле своју природу и потпуно испуниле свој задатак оставивши своју телад у штали. Оне су превезле ковчег, не уклонивши се с пута ни десно ни лево“. Па кад неразумне животиње заборављају на своју природу, вели св. Нил, потчињавајући се вишој сили, онда треба разумна бића која желе да понесу духовни ковчег (νοητήν κιβωτόν) тим више то да чине.¹ Сам Спаситељ је једном приликом исправио мисао Богородице која га је тражила међу рођацима (Лк. 2, ⁴⁹), а у другом случају јасно је рекао да је недостојан Њега онај који воли оца или мајку више од Њега (Мт. 10, ³⁷). Он је тиме тражио од нас отворено да раскинемо сродничке вериге (ἐκλείψιν τῶν συγγενικῶν δεσφῶν).² Према томе св. Нил сматра, да је неопходан и главни услов монашког живота одрицање од света и свега земаљског. Његово тражење потпуног изолирања не произилази из песимистичких односа према свету, него из жеље да ослободи подвижника од живота, чију садржину чине земаљски предмети и интереси. По учењу св. Нила одрицање од света нема самосталног значаја и самосвојне вредности. Оно добија свој смисао, ако се прими само као нарочити аскетски пут или метод делања који условљава потпуну концентрацију на мисли о Богу. Због тога св. Нил и каже, да је потребно одрицање од света чулног и од осећања, да би олакшали „уздицање ума у небеско“. ³ Психолошки значај овог аскетског метода састоји се у усретсређивању подвижникове пажње на мисли о Богу, ослобођењу од спољашњих утицаја и у приснијем сједињавању с Богом. Ову мисао св. Нил исказује у једном од својих писама. „Ако хоћемо да Господ дође к нама“, пише он, „као што је дошао апостолима, кроз затворена врата (Јов. 20, ¹⁹), онда треба да се постарамо, да затворимо врата, то јест уста, савршеним ћутањем; исто тако и око да не гледа оно што је страшно. Забранимо и слуху да слуша пагубне речи, и удаљимо чуло мириса и осета од телесних уживања“.⁴

¹ De monast. exercit. cap. XLIV, col. 773 C.

² De monast. exercit. cap. XLV, col. 776 A.

³ ibid. cap. LXXV, col. 809 A.

⁴ Epist. lib. III, CCCX, col. 533 D – 536 A.

2) Усамљеност. — Други неопходан услов за успешан монашки живот јесте усамљеност (μόνωσις). Ову св. Нил назива мајком љубомудрија (μόνωσις τὴν τῆς φιλοσοφίας μητέρα).¹ Тражећи од својих ученика да се удаљују од света, св. Нил даје дубоку психолошку анализу усамљеног живота. „Усамљеност је прекрасна“, пише он, „јер онај који се одвојио од света не види зло, а оно што човек није видео, не може да мисли. То, опет, што није било у мислима, памћење не може да доводи у делатност, а што се не налази у памћењу, то не може да узбуђује страсти. Јер кад страст није пробуђена, онда је душа у дубоком миру и тишини“.² „Усамљен монашки живот“, говори св. Нил на другом месту, „по свеопштем признању мудраца, испуњен је тишином и слободан је од сваког узнемиравања. Он својим ћутањем даје места души, која се размишљањем приближава крајњем циљу наших тежњи — познавању Бога (γνώσεως Θεοῦ) и вечном блаженству“.³ Св. Нил, да би доказао корист и неопходност усамљеног живота, прибегава примерима које узима из Св. Писма. „Светитељи су избегавали градове“, пише он, и нису волели многољудне састанке. Они су знали да је општење са развратним људима много опасније од заразне болести... Зато је пророк Илија оставио Јудеју и становао на пустој Кармиљској планини, хранећи се само воћем. Следећи своје учитељу, пророк Јелисеј је примио од пророка Илије, заједно са осталим врлинама, и љубав према пустињачком животу“.⁴ Чак је и премудри Мојсије, иако је на њему лежало бреме старања о јудејском народу, направио своју сеницу изван логора. Он је тражио мир својим мислима у избегавању немира да би могао духовно посматрати и упознати оно што је корисно за душу.⁵ Из истих разлога је и св. Јован Крститељ оставио Јудеју и живео у Јорданској пустињи“.⁶ „Сви ови свети људи, бежећи од порочног варошког живота, тежили су пустињи. Они су претпостављали живот са зверовима и имали поверење у њих као у своје другове.

¹ De monast. exercit. cap. XLV, col. 776 B.

² De monach. praestantia, cap. XI, col. 1073 C.

³ Narrationes I, col. 589 A – 592 A.

⁴ De mon. exercit. cap. LX, col. 793 A.

⁵ De monach. praestantia, cap. XI, col. 1073 C.

⁶ ibid. cap. XII, col. 1073 D.

Јер дивље животиње нису их училе пороку, већ напротив, често су показивале чак и поштовање према врлини. Тако напр., када су људи, бар како се њима чинило, убили пророка Данила, спасли су га лавови и тиме показали, да нема правде међу људима који не поштују врлину¹. Св. Нил саветује, услед тога, да следујемо примеру светих људи, да се одрекнемо служења телу и варошког порочног живота и да тражимо душевни мир у усамљености². По његовом учењу усамљеност има вредност не само за индивидуални живот, већ својим благотворним утицајем на друштво, не остаје без значаја ни за социјални живот. Јер живот у пустињи неопходан је и користан како за подвижнике, тако и за препоређење људи, који живе и у свету. „Избегаваћемо живот у варошима и селима“, — пише св Нил, — „да би се њихови становници скупљали код нас и да бисмо на тај начин, могли привући себи и оне, који сада беже од нас“. А, колико је јак утицај ових подвижника на друштво, види се из живота св. Јована Крститеља. Када је он живео у пустињи, градови — са свима својим становницима — долазили су њему да виде његов кожни појас; одевени у свилу хитали су да под отвореним небом у пустињи чују његове беседе. Долазили су њему они, чије су куће имале „позлаћене кровове“. Лежање у пустињском песку чинило им се боље од сна на креветима украшеним драгим камењем. Они нису примећивали неудобности пустиње и лако су их подносили, јер је љубав према врлини слабила осећање неудобности, а чуђење ономе што су видели, сакривало тешкоћу суровог пустињског живота³. „Врлина је“, каже даље св. Нил, „драгоценија од богатства, а живот у пустињи славнији од многих поседа. Колико је богаташа било у време св. Јована Крститеља, који су се надимали својом славом... али о њима се ћути. Они су већ предани забораву, а скромни пустињски живот св. Јована и данас сви величају. И та успомена о становнику пустиње увек ће се срдечно празновати, јер је врлини својствено да буде славна“⁴.

¹ De mōn. exercitatione, cap. LXI, col. 793 BC.

² ibid. cap. LXII, col. 793 D.

³ ibid. cap. XX, col. 745 D—748 A.

⁴ ibid. cap. XXI, col. 748 AB.

Говорећи о усамљености, као неопходном услову за успешно испуњавање монашких обавеза, св. Нил посвећује специјални трактат¹ сравању анахоретског живота са побожним животом у вароши. Прво преимућство, које истиче анахоретизам над варошким животом, по мишљењу св. Нила, састоји се у томе, што у пустињском животу има мање искушења, па је стога безопаснији од живота усред светских заплета. Св. Нил сравањује живот у вароши са дугачким опасним путем, на коме се сусрећу разбојници и лопови. Природно је да човек, избравши такав пут, лако „може бити убијен или у најбољем случају бити лишен својих хаљина“.² Јер, у варошском животу на сваком кораку наилази се на искушења. „Наш поглед је управљен час на лице неке жене, час на богаство, власт и славу, који изазивају завист и честољубље у нашој души. Једно узбуђује гњев, друго распаљује телесну пожуду; једно нам даје радост, друго унижење; једно изазива жалост и забуну, друго веселост и добродушност; једно доноси задовољство, а друго непријатност. И како се страсти, које се свакодневно распаљују оним, што се види и чује, неће преобратити временом у пламен који се високо уздиже? И онда страст прелази већ у неискорењиву навику тим пре, што промена живота ка бољем постаје сада сасвим немогућа.“³ У варошском животу има толико мрежа, да се чак ни најтрезвенији ум не може сачувати од њих. Јер, немогуће је затворити очи за оно што се види, и запушити уши за оно што се чује. Као што је немогуће ономе, који је загазио у блато, да не испрља стопала, тако исто немогуће је сачувати своју душу од пагубног утицаја, када се налазимо усред животних нечистоћа.⁴

Други момент, који даје преимућство анахоретству над побожним животом у вароши, св. Нил види у томе, што добродетељни живот у пустињи има већег значаја пред Богом, пошто није везан за угађања људима и за земаљску славу. Живот украшен врлинама и побожношћу, који виде други људи, слаби душевне моћи подвижника, и због тога смањује

¹ De monachorum praestantia col. 1062–1094.

² ibid. cap. XVIII, col. 1081 C.

³ De mon. praestantia, cap. XIX, col. 1084 A.

⁴ De mon. praestantia, cap. XX, col. 1085 A.

његову награду пред Богом. Ако људи хвале подвижника и ако се диве његовим врлинама, онда се у његовој души приметно зачиње гордост, која га може довести до прецењивања самога себе (πρὸς ἀλαζονείαν) јер ће му изгледати да он има преимућство над другим људима због својих врлина.¹ Или обрнуто, ако у средини, која га окружава, наилази на немарност према врлинама, у његовој се души јавља осећање жалости. Према томе људи, који живе побожно у варошима, или ће се погордити или ће, падајући духом, бити обузети тугом.² Природно је, да такав живот нема нарочитог значаја пред Богом. Анахорета, пак, не мења своје душевно расположење. Он не зна ни за похвале ни за куђења, већ живи сам, са јединим Богом који награђује његов труд.³ Анахорета се стара да сакрије добро дело чак и од самога себе, да се не би и пред собом погордио. Због тога се награда правог анахорете, не смањује јер он доиста живи по речи Господа и скрива од левице оно, што је урадила десница (Мат. 6, 3)⁴.

Истичући анахоретство, св. Нил није ипак за апсолутну усамљеност, јер „дуга усамљеност“, по његовим речима, чини човека дивљаком и одвикава га од јединства у хришћанској љубави.⁵ За св. Нила је подвижнички идеал онај начин живота, који се је практиковао на Синају, тј. релативно анахоретство. Овде су живели монаси у засебним ћелијама, удаљени један од другог растојањем од два до три километра. Њихов усамљени живот није проистигао из мржње према људима, или због њихове грубе природе, него из тежње за ћутањем и тишином, да би на тај начин — не заносећи се ничим спољашним — проводили живот у сталном разговору с Богом. У недељне дане скупљали су се синајски монаси на богослужење у једној цркви, где су се заједно причешћивали и проводили тај дан у разговорима, учвршћујући један другог духовним саветима.⁶ По учењу св. Нила само они монашки подвизи имају значај, који помажу духов-

¹ De mon. praestantia, cap. XXV, col. 1089 D.

² ibid.

³ ibid.

⁴ ibid. cap. XXVI, col. 1092 AB.

⁵ Narrationes III, col. 620 D—621 A.

⁶ ibid. col. 620 C.

ном усавршавању човека. Према томе, и усамљеност је корисна само онда, кад „даје души мир, тишину покој и веру“...¹ Ако пак монах узима на себе тежак подвиг из земаљских побуда, онда његов поступак налази жестоку осуду код св. Нила. Тако нпр. он пише једном монаху, који је примио подвиг столпништва из гордости, између осталог и ово: „Безумно је, да се стоји на високом стубу телом, на очиглед свима, и да се за то прима прослављење од људи, а да се, заборављајући небеско, мислима тежи доле“...² „Не учинивши ни једно похвално дело ти си се попео на високи стуб и тиме хоћеш да заслужиш велику похвалу. Али пази, да тебе, кога овде смртни људи прекомерно хвале, вечни Бог не огласи за непоправљивог“...³ „Пази, да се на теби који пузиш мислима по земљи, не испуни клетва дата змији: да пузи по земљи и да увек једе земљу“.⁴

Против другог монаха, по имену Филумена, који је био узео на себе тешки подвиг затворништва из сујетних земаљских побуда, св. Нил одлучно подиже свој ауторитативни и предупредујући глас. „... Реци ми — пише он — шта си добио од тога, што си се затворио у своју ћелију? Какву си корист добио за своју душу, што си се сакрио иза тих зидова? Ни у чему се не разликујеш од оних људи, који се на пијаци потпуно предају трговини, или од оних који се непрестано тужакају и подносе судовима хиљадама свакојаким тужби. Ти задајеш себи непотребне бриге, вичеш са гњевом и шкргутом зуба; ругаш се из овог свога кавеза (ἀπὸ τῆς γαλαϊάγρας), исмејаваш, грдиш и укораваш свакога? Где су ничим непомућене молитве и разговори с Богом? Где си прогнао псалме и песме? Где си одагнао молитвено ћутање? А где свете поуке отаца? Где су ти сапутници монашког живота: мир, тишина и покој...“⁵

Наведена места дају нам право да претпоставимо, да се св. Нил, иако присталица усамљеног анахоретског живота, ипак држао према крајним облицима усамљеничког живота, какви су затворништво и столпништво, у сваком случају

¹ Epist. lib. II, XCVI, col. 244 C.

² Epist. lib. II, CXV, col. 249 C.

³ Epist. lib. II, CXIV Nicandro stylitae col. 249 BC.

⁴ Epist. lib. II, CXV, col. 249 CD.

⁵ Epist. lib. II, XCVI, col. 244 ABC.

веома резервисано. Овакав поглед св. Нила потпуно је у складу са његовом друштвеном природом, са његовим јасним погледом на свет и општом њему својственом средњом линијом у аскетском правцу.

У вези са излагањем учења св. Нила о анахоретству, као облику монашког усамљеничког живота, поставља се самим собом питање о ставу св. Нила према киновиатском или општежитељском начину живота. Пита се како св. Нил оцењује киновиатство у савремењу са анахоретством? На ово питање ми не налазимо директан одговор св. Нила пошто он није посветио киновиатству ни једно специјално дело, — али из оделитих места, која су разбацана како у његовим трактатима, тако и у многим писмима, јасно се виде његове мисли, да је овај начин живота веома ценио и често га препоручивао својим ученицима, узимајући при томе у обзир индивидуално-психолошке особине појединаца и њихово духовно искуство. Тако нпр. он пише монаху Теону, који још није био припремљен за самостални анахоретски живот: „Ко хоће да се подвизава и вежба у љубави према мудрости, обавезан је да живи у манастиру са браћом, а не да тражи усамљеност и да живи по својој вољи и упорству“ (κατὰ αὐταρέσκειαν καὶ αὐθάδειαν).¹ Из других места опет види се, да је св. Нил гледао на киновиатство као на неопходну почетну етапу подвижничког живота. Тако, у „похвалном слову Албијану“, дајући карактеристику његову, он указује на постепеност његовог подвижништва. Албијан се није одмах удаљио у пустињу, већ је најпре отишао у манастир, близу вароши (тј. у киновију) и ту је под искусним руководством блаженог Леонтија проводио почетни монашки живот. Он је, како каже св. Нил, „имао жарку жељу да се што пре удаљи у пустињу, али је ипак своју тежњу обуздао правилном мишљу да је боље да се најпре научи почетним врлинама код наставника и руководиоца (у манастиру), него да се одмах обраћа учитељима савршенијих подвига“ (τελειωτέρων ἀγωνισμάτων).² Киновиатски начин подвижничког живота, по мишљењу св. Нила изазива у души младих монаха трпљење, послушност и смирење, тј. оне врлине, које условљавају

¹ Epist. lib. III, LXXII. col. 421 C.

² Oratio in Albanum, col. 701 BC.

даљи успех у духовном животу. „Као што злато стављено у пећ за претапање постаје чистије, тако исто — по речима св. Нила — и монах који је дошао у манастир (ἐν κοινόβιῳ), претапа свој карактер и богати се стрпљењем, послушношћу и смирењем.¹ Према томе монах, који жели да се подвизава у пустињи, мора, пре него што се преда анахоретству, да изгради и ојача у себи врлине киновиатског живота: „Старци — анахорети“, по св. Нилу, „радо примају себи оне, који су се већ усавршили у врлинама киновиатског живота“ (τις τὰς ἐν κοινόβιῳ τελέσας ἀρετὰς).² „Сваки монах“, каже он даље, који жели да се подвизава у пустињи, треба да опроба себе, може ли да успева у анахоретству? Ако увиди да је још неприпремљен, или да почиње слабити у врлинама, онда треба да се врати у заједнички живот“.³ На тај начин, по учењу св. Нила, анахоретство је тежи и савршенији облик усамљеничког живота и њега могу примити само они монаси, који су већ стекли извесно духовно искуство и истрајност у врлини. Јачање и развијање почетних врлина монах обично добија у киновији, која је у савршењу са анахоретством нижа, али неопходнија форма аскетског живота. Према томе, у оцењивању анахоретства и киновиатства св. Нил заузима средње, помирљиво гледиште. У његовој упоредној карактеристици двају облика аскетског живота ми још не налазимо на оштру противност анахоретства и киновиатства, која је поникла доцније, а нарочито за време Теодора Студита (крај VIII и прва половина IX века), који је, као одушевљени присталица киновиатства, одбацивао сваку другу форму аскетског живота.⁴

(Свршиће се)

Викентије Фрадински

¹ Tractatus ad Eulogium, cap. XXXI. col. 1133 B.

² ibid. cap. XXXII, col. 1136 B.

³ ibid.

⁴ У исцрпном и у сваком погледу ненадмашном делу професора Др. А. Доброклонског (Преп. Θεόδωρος, Ἰσποβῆδникъ и игуменъ Студійскій, I часть. Его эпоха, жизнь и дѣятельность. Одесса. 1913. стр. 440—444) изнета је патристичка литература за упоредни преглед анахоретства и киновиатства. У њему је показано да су светоотачка мишљења подељена у две групе. У прву групу спадају она мишљења црквених отаца који су се држали Теодора Студита о супериорности киновиатства над осталим облицима подвижничког живота, а у другу групу — она мишљења, која истичу анахоретство изнад киновиатства. Види нарочито стр. 441. прим. 5.